

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Тацакович Уляни Тарасівни

«Лінгвокогнітивні засади відтворення інтертекстуальності в перекладі українською мовою (на матеріалі англomовної художньої прози XX-XXI ст.)»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 035 – філологія

в галузі знань 03 – Гуманітарні науки

Перекладознавча розвідка, подана на захист, виникла на перехресті кількох наукових напрямів та актуальних перекладацьких потреб. В останні десятиліття інтертекстуальні одиниці неодноразово ставали об'єктом вітчизняних та закордонних перекладознавчих досліджень, які, однак, переважно виконувалися в літературознавчому та лінгвостилістичному ключі. Поза увагою залишалися когнітивні механізми та закономірності відтворення ІО, їхні функції тригерів індивідуальної, національної та універсальної пам'яті.

Рецензована робота виходить за межі звичного окреслення семантичної і прагматичної еквівалентності, зорієнтованої на те, яким є переклад ІО і як він функціонує у цільовій культурі. Дисертантка зосереджує дослідження на когнітивних процесах інтерпретації і відтворення ІО, результатом яких є різноступенева когнітивна еквівалентність. Розглядаючи переклад ІО як комплексний, динамічний і смислотворчий мисленнєвий процес аналогічного накладання ментальних просторів, авторка ставить перед собою новаторське й амбітне завдання осмислити і обґрунтувати когнітивний категоріальний статус інтертекстуальності, розширивши її традиційно окреслені межі як текстової чи дискурсної категорії.

Відразу зауважимо: постулат про інтертекстуальність як когнітивну категорію викликає певні застереження. Передусім, проблемою є двозначність терміну, особливо в контексті лінгвокогнітивного дослідження, адже термін «когнітивна

категорія» чи просто «категорія» має загальноприйняте значення концептуального класу, що складається з елементів, об'єднаних за принципом родової подібності. Уникнути двозначності можна було б замінивши даний термін на «категорію когнітивістики». По-друге, гіпотеза про інтертекстуальність як когнітивну категорію висувається уже в першому положенні, що виноситься на захист (с. 21), однак у головному тексті згадується лише побіжно, а у висновках не згадується взагалі. Хоча результати дослідження фактично підтверджують гіпотезу, варто було б чіткіше окреслити категоріальні ознаки інтертекстуальності в парадигмі когнітивістики.

Актуальність праці Уляни Тарасівни Тацакович зумовлено низкою взаємодоповнюючих чинників, а саме: 1) сучасними інтеграційними тенденціями, спроектованими на перекладознавство; 2) поглибленням наукового інтересу до лінгвокогнітології та когнітивної психології, які допомагають усвідомити та пояснити переклад як складний мультикомпонентний мисленнєво-мовленнєвий процес і сприяють становленню когнітивного перекладознавства; 3) необхідністю переосмислити міждисциплінарне явище інтертекстуальності з погляду когнітивних механізмів, задіяних у процесі її активації у вихідному та цільовому текстах.

Об'єктом розвідки обрано інтертекстуальні одиниці в англomовних художніх текстах та їхні відповідники в українських перекладах. Таким чином, авторка звужує багатозначність заявленого у назві та *меті* терміну «відтворення інтертекстуальності».

Формулюючи *мету* дослідження, дисертантка наголошує на використанні інструментарію когнітивного перекладознавства. На нашу думку, таке твердження – занадто категоричне. Мисленнєві процеси, що відбуваються під час перекладу, віддавна викликають наукове зацікавлення, яке зросло у 1970-х, коли Дж. Голмс у межах пріоритетного для нього дескриптивного перекладознавства виокремив сферу досліджень, орієнтовану на процес перекладу. Однак лише протягом останнього десятиліття спостерігаємо спроби підсумувати різні когнітивні підходи до перекладу як окрему дисципліну, когнітивну транслятологію. Найбільший внесок у формування цієї галузі зробив Рікардо Муньос Мартін, який окреслив десять

принципів її розвитку. Все ж, як видається, згадана галузь знаходиться лише на етапі становлення, а її практичне застосування переважно обмежується феноменологічними дослідженнями мисленнєвих процесів перекладу на рівні психолінгвістичних експериментів. У будь якого випадку, задекларована у меті роботи галузь перекладознавства не знайшла свого адекватного віддзеркалення в самій роботі.

Предметом дослідження виступають лінгвокогнітивні особливості відтворення інтертекстуальних одиниць. У самій роботі дослідниця конкретизує розмите поняття «особливості», чітко окреслюючи тактики перекладу ІО та прийоми у межах тактик. Відповідно, було б доречно використати ці терміни при визначенні предмета дослідження.

Завдання дослідження сформульовані коректно і в цілому відповідають його структурі.

Вагомим є обсяг і наповнення фактичного *матеріалу дослідження* (30 англомовних романів ХХ – поч. ХХІ ст. та їхніх українських перекладів, з яких виокремлено 1010 ІО англійською та 1004 їхні українські відповідники). Проаналізований матеріал максимально експліковано у третьому розділі дисертації з вказівкою на відсоткові показники лінгвокогнітивних тактик перекладу ІО та трьох ступенів когнітивної еквівалентності. Проведення розробки в обраній галузі забезпечує необхідний для дисертації рівень достовірності й інформативності отриманих результатів. Порухення академічної доброчесності не виявлено.

Окремо зазначимо, що чітка кореляція змісту основних частин із метою й завданням дослідження забезпечують вичерпну повноту викладу теоретичних положень і достовірність результатів практичного дослідження.

Обраний напрям дослідження безпосередньо пов'язаний з науково-дослідною темою кафедри англійської філології ДНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» «Концептуальна та мовна картина світу» (номер державної реєстрації 0113U1963).

У роботі задіяно комплекс загальнонаукових та спеціальнонаукових *методів* дослідження як власне перекладознавчого, так і лінгвокогнітивного і

літературознавчого характеру, що підтверджує заявлений дисертанткою міждисциплінарний методологічний принцип. З іншого боку, попри твердження авторки (с. 93), у дисертації не простежується застосування антропоцентризму як другого провідного методологічного принципу когнітивного перекладознавчого аналізу. Варіативність інтерпретації ІО залежно від когнітивного досвіду адресанта і адресата (адресатів) вихідного та цільового текстів залишається у перспективі подальшого дослідження.

Грунтовний огляд наукових напрацювань у сфері лінгвокогнітології в її прямій чи опосередкованій дотичності до проблеми перекладознавчого дослідження інтертекстуальності засвідчує глибоку обізнаність дослідниці, її вміння узагальнювати і приходити до власних умовиводів на основі існуючих теоретичних моделей. Особливої уваги заслуговує випрацювана авторкою концепція триступеневої когнітивної еквівалентності ІО, що ґрунтується на теоретичних засадах фреймової семантики й теорії динамічної пам'яті Р. Шенка.

Не викликає сумніву логіка побудови дисертації, яка складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Вагомості висновків та глибині аналізу матеріалу сприяв значний обсяг вітчизняної та зарубіжної літератури з проблематики, опрацьований дисертанткою (258 позицій), та ілюстративного матеріалу (78 найменувань), що слугував фактологічною базою дослідження. Робота вміщує численні таблиці і схеми, які унаочнюють спостереження авторки та конкретизують результати дослідження.

У цілому дисертаційна робота та автореферат дисертації відповідають усім вимогам щодо структури, змісту та правил оформлення. Основні результати дисертації повністю викладено в достатній кількості статей (6) та належним чином апробовано. Зміст автореферату дисертації, ідентичний її основним положенням, відбиває спостереження і висновки автора й відповідає існуючим вимогам. Відзначаючи теоретичну вагомість і практичну цінність роботи, звернемо увагу на окремі положення, які спонукають до дискусії або ж не видаються беззаперечними.

Висловлені нижче, а також вище у тексті відгуку зауваження, питання й міркування щодо деяких дискусійних моментів жодним чином не применшують значення роботи й внесок дисертантки у галузь перекладознавства.

1. Дисертантка подає два взаємодоповнюючі визначення ключового терміна дисертації, інтертекстуальної одиниці, що є об'єктом дослідження і окресленою в його межах одиницею перекладу. Перше визначення (с. 21) відсилає до гіпотези про інтертекстуальність як когнітивної категорії, оскільки, як зазначено, ІО слугує засобом реалізації цієї категорії. Хибою такого визначення є термінологічна двозначність терміна «когнітивна категорія» і брак його чіткої теоретичної прив'язки до явища інтертекстуальності, про що згадувалося вище. Друге визначення (с. 110) водночас пропонує когнітивне розмежування цитати та алюзії й ремінісценції: «ІО – лексична, синтаксична чи текстова одиниця, що може повністю активувати текстуальний фрейм (цитата) або профілювати певну його частину (алюзія, ремінісценція)». Заперечимо, що згорнута структура алюзії, якщо вона є універсальною і легко впізнаваною, може активувати повний текстуальний фрейм, водночас цитата, при всій своїй дослівності, атрибутивності й графічній маркованості, може залишитися для цільового читача лише симуляком невідомого текстуального фрейма, якщо він відсутній у пам'яті адресата. З іншого боку, вказівка на джерело не є обов'язковою ознакою цитати, як зазначено на с. 96, якщо вона є універсально-прецедентною.
2. Не надто вдалим, на нашу думку, видається термін «інтертекстуальний фрейм» на позначення репрезентанта інтертекстуального вкраплення, у той час як «текстуальний фрейм» репрезентує наявний у пам'яті текст, на який подано покликання (с. 99). Згідно з розробленою дисертанткою лінгвокогнітивною методикою, інтертекстуальність виникає лише на рівні накладання (мапування) слотів цих фреймів, що їх можна було б назвати текстуальним фреймом 1 або прототекстуальним фреймом і текстуальним фреймом 2 або метатекстуальним фреймом.

3. Дисертантка вважає, що тактика повного відтворення вихідного фреймового мапування корелює із стратегією форенізації (с. 198). Проте причиною повного накладання фреймів у перекладі може бути універсальність або поширення відповідного текстуального фрейма у цільовій культурі, а у цьому випадку не йдеться про жодне очужинення.
4. На с. 150-152 Уляна Тарасівна наводить цікавий випадок нейтралізації інтертекстуального посилання на комедію Шекспіра «Дванадцята ніч» у перекладі роману «Пастка-22» і доходить висновку: активація мапування у цьому випадку не відбудеться, оскільки українська перекладачка роману Дж. Геллера пропонує власний переклад Шекспірової цитати, який суттєво відрізняється від українського перекладу «Дванадцятої ночі» (до речі, не згадуючи перекладача, дисертантка цитує переклад М. Рильського, називаючи його «наявним», а отже, єдиним перекладом). Проте відсутність активації у перекладі спричинена радше відсутністю відповідного текстуального фрейма у пам'яті середньостатистичного українського читача і дослівне цитування перекладу тут навряд чи зарадить.
5. Надзвичайно вдалою розробкою дисертантки є схема аналогічного мапування між ІФ і ТФ на основі системи індексування в теорії динамічної пам'яті Р. Шенка. Однак питання викликає схема 3.47 (с. 182), де актором інтертекстуального фрейма є ймовірний убивця, а текстуального – юрист В. Блекстоун. Відповідне зміщення спостерігаємо й у слоті «дія».
6. Відзначаючи компетентний науковий стиль і гарну літературну мову рецензованої дисертації, зауважуємо певний потяг авторки до надмірної латинізації термінологічного апарату, зокрема вживання таких латинізмів, як *мапування* (чому не накладання?), *елаборація інформації* (с. 39), *мовні простори евокуються* (с. 37) тощо, які не несуть нової інформації і без яких дисертація і автореферат не зазнали б жодних смислових втрат.

Ще раз наголошуємо на позитивній оцінці ґрунтовного, новаторського, самостійного й завершеного дослідження У.Т. Тацакович. Дисертація є завершеною

працею, а узагальнення і висновки, що їх робить автор переконливо засвідчують глибину аналізу, аргументованість і достовірність отриманих результатів.

Аналіз змісту дисертаційної роботи, автореферату, опублікованих праць дисертантки дає підставу зробити такий висновок: дисертаційна робота **Тацаков Уляни Тарасівни** «Лінгвокогнітивні засади відтворення інтертекстуальності перекладі українською мовою (на матеріалі англomовної художньої прози ХХІ ст.)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, є оригінальним завершеним дослідженням, яке за змістом та оформленням відповідає вимогам п. 10, 11, 12 Постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту присудження ступеня доктора філософії» від 06 березня 2019 р. №167, а її автор **Тацакович Уляна Тарасівна** заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри перекладознавства і
контрастивної лінгвістики
імені Григорія Кочура
Львівського національного університету
імені Івана Франка

О.В. Дзера

15 січня 2021 р.

Підпис Дзери О.В. ЗАВІРЯЮ

Вчений секретар Львівського
національного університету
імені Івана Франка, доцент

О.С. Грабовецький

18 03.04-30/08 21